

פרשת בראשית: האם אפשר לקדש על הלחם במקום על היין

בס"ד

הקדמה

בפרשת השבוע כותבת התורה את הפסוקים, אותם יש לומר בקידוש הלילה כדי להזכיר את בריאת העולם (בנוסף לפסוקים המזכירים את יציאת מצרים). בניגוד לכך, בקידוש היום אין חובה לומר פסוקים, להזכיר את יציאת מצרים וכדומה והפסוקים שרבים מוסיפים אין בהם חובה אלא מנהג, דנו הפוסקים מדוע אם כן יש לעשות קידוש ביום:

א. הרמב"ם (שבת כט, י) סבר שעל אף שאין מעמד קידוש הלילה שווה לזה של יום ובכל זאת מטרתו של קידוש יום גם לקדש את השבת. **ב. הראב"ד** (שם) חלק וסבר, שלמעשה קידוש היום אינו קידוש ממש, שהרי השבת כבר התקדשה בתחילתה, אלא מטרתו רק לתת כבוד נוסף לסעודת היום, ובלשון **המהר"ם חלאווה** (פסחים קו ע"א ד"ה ביום):

"ביום מאי. בורא פרי הגפן, וקרו ליה קידושא רבה לכינוי לפי שהיא קטנה. אי נמי לפי שהיא ראש לכל הברכות, ואף על גב דאין בה זכר לקדוש כלל, כיון שהיא קודם סעודה ובפריסת מפה כקדוש הלילה קרו ליה קדושת רבה. ואין זה קדוש ממש, שכבר נתקדש היום פעם אחת ולא מצינו לקידוש ללילה וליום, אלא שהחכמים תקנו לקבוע סעודתו על היין."

השלכה למחלוקתם תהיה, האם אסור לאכול לפני קידוש היום כשם שאסור לפני קידוש הלילה. לראב"ד מותר כיוון שאין זה קידוש ממש, ואילו לרמב"ם אסור. להלכה נפסק כרמב"ם (שו"ע או"ח רפט, א), אלא שכתב **המגן אברהם**, שבשעת הדחק, כגון כאשר אדם רוצה לאכול ויביאו יין לקידוש רק בהמשך, בקידוש הלילה עליו לחכות עד חצות, וביום יכול לסמוך על הראב"ד ולאכול מיד.

בעקבות הזכרת הקידוש בפרשת השבוע ובהמשך להקדמה, נעסוק השבוע בהלכות קידוש. נראה את מחלוקת הפוסקים האם החובה לקדש על היין בלילה היא מדאורייתא או מדרבנן, ואם דווקא על המקדש לשתות. נבדוק גם האם מותר לקדש על לחם במקום על היין, והאם ניתן ליטול ידיים לפני הקידוש.

קידוש על היין

כאמור חובה לקדש בין בלילה ובין ביום, כאשר קידוש הלילה מדאורייתא והיום מדרבנן. דנו הפוסקים, האם בקידוש הלילה החובה לקדש על היין (או לחלק מהשיטות על הלחם כפי שנראה בהמשך) גם היא מדאורייתא:

א. דעת 'המפרש' במסכת נזיר (ד ע"א) שאכן חובה זו מדאורייתא, ולמד דין זה מכך שהגמרא כותבת שאי אפשר להישבע לא לשתות יין בקידוש, כיוון שאי אפשר לבטל מצווה שניתנה בסיני. ב. רוב הראשונים וביניהם **התוספות** במקום חלקו וסברו, שעל אף שהעניינים המוזכרים בקידוש הם מדאורייתא, מכל מקום הקידוש על היין מדרבנן בלבד, והם פירשו אחרת את דברי הגמרא.

בעקבות דעת רוב הראשונים כתב **המגן אברהם** (רעט), שכאשר אומרים בתפילת עמידה בערב 'ויכולו', יש לכוון שלא לצאת ידי חובה, כדי שכשיגיעו הביתה החובה לקדש תהיה מדאורייתא ולא מדרבנן (שאם לא כן, יש הסוברים שאי אפשר להוציא את הנשים ידי חובה, עיין בדף לפרשת ניצבים שנה ב'). **המשנה ברורה** חלק וסבר, שכיוון וחובה להזכיר את יציאת מצרים בקידוש ובאמירת ויכולו בתפילה היא לא מוזכרת - לא יוצאים ידי חובה. כמו כן יש שסברו, שלאחר שחז"ל תיקנו קידוש על היין, לא יוצאים ידי חובה בלעדיו.

שתייה מכוס הקידוש

האם חובה שהמקדש ישתה מהיין? כמובן שלכל הדעות מצווה מן המובחר שהנוכחים ישתו מעט מכוס הקידוש, וכפי שהביא **הרא"ש** (י, טו) ראייה מדברי הגמרא בפסחים הכותבת שרב אשי שיבח זקן ששתה מכוס הקידוש¹, אלא שדנו הראשונים האם יש שיעור שחובה דווקא על המקדש לשתות:

א. הגמרא במסכת פסחים (קז ע"א) כותבת, שכדי לצאת ידי חובת קידוש יש חובה לשתות שיעור של מלא לוגמיו – (כרבע כוס חד פעמית). **הרא"ש** (י, יח) הבין שטעם הדבר שצריך שתייה שיש בה הנאה, ומתוך כך פסק, שאין שתיית שני אנשים מצטרפת לשיעור מלא לוגמיו, שכן אף אחד לא נהנה מספיק משתייתו, אך כל אחד מהמסובים יכול לשתות מכוס הקידוש.

ב. **הריטב"א** (עירובין עט ע"ב ד"ה הא) הביא את דברי **התוספות** שחלקו על הרא"ש וסברו, שלא צריך שאדם אחד ישתה מלא לוגמיו כדי לצאת ידי חובה, אלא העיקר שבסופו של דבר ישתו מכוס הקידוש שיעור מלא לוגמיו - בין אם על ידי אדם אחד ובין אם על ידי כמה אנשים. ובלשונו:

"וכל היכא שטעם אחד מהם מלא לוגמיו שאמרנו, יצאו כולם ואף על פי שלא טעמו כלום. ואם באו לטעום ממנו השאר למצווה בכל שהוא סגי להו (= די להם), ומורי ז"ל היה מסופק אם לא טעם אחד מהם מלא לוגמיו שטעמו בין כולם כשיעור ההוא אם יצאו, אבל בתוספות כתבו דיצאו דכולם מצטרפין למלא לוגמיו."

ג. הדעה המחמירה ביותר מופיעה **בגאונים** שסברו, שלא זו בלבד שחובה שאדם אחד ישתה שיעור מלא לוגמיו, אלא גם חובה שזה יהיה המקדש. כלומר, בעוד שגם הרא"ש טען שאדם אחד צריך לשתות את השיעור, אבל מבחינתו גם אחד מהמסובים ששמע את הקידוש יכול לשתות - לדעת הגאונים זה חייב להיות דווקא המקדש.

להלכה

א. להלכה **השולחן ערוך** (רעא, יד) ציין את כל הדעות, ועל פי מה שראינו בעבר (קרח שנה ב') בפשטות פסק להלכה כדעת הרא"ש (שהיא הדעה הראשונה המובאת בסתם), שהעיקר שאחד המסובים ישתה מלא לוגמיו. אמנם יש לציין שלאחר מכן ציין שלדעת הגאונים עדיף שדווקא המקדש ישתה מלא לוגמיו, וראוי לחוש לדבריהם.

¹ כפי שראינו בעבר (נח שנה ב'), לאחר שבעל הבית שותה מכוס הקידוש, בני הבית שישתו אחריו ישתו מיין 'פגום', כלומר יין שבגלל שנעשה בו שימוש הוא במעלה פחותה ולתחילתה אין לקדש עליו. ואכן לדעת הט"ז כדאי שבעל הבית לפני שהוא שותה מכוס הקידוש, יעביר את היין למספר כוסות. המשנה ברורה חלק וסבר, שכיוון שכל הנוכחים שותפים בקידוש, אין שתיית בעל הבית פוגמת את יינם.

ב. **המשנה ברורה** (עג, עד) הסכים לדברי השולחן ערוך שלכתחילה מומלץ שהמקדש ישתה מכוס הקידוש, אלא שהוסיף שלדעת הרבה אחרונים אפשר בדיעבד לסמוך אפילו על דעת התוספות, שמספיק שכל הנוכחים ישתו מכוס הקידוש. אחת הסיבות שציין שבעקבותיה ניתן להקל כדעה זו היא, שכפי שראינו החובה לקדש על היין היא מדרבנן, וקל וחומר לשתות ממנו.

קידוש על לחם

האם מותר לקדש על הלחם? דנו הראשונים בסוגיה זו, בעקבות סתירה בגמרא במסכת פסחים. **מצד אחד** הגמרא (קו ע"ב) כותבת, שלפעמים הלחם היה חביב על רב יותר מאשר היין, ולכן היה בוחר לקדש עליו. **מצד שני** הגמרא כותבת, שאי אפשר להבדיל על הלחם. נחלקו בישוב הסתירה:

א. **הרמב"ם** (כט, ט), **הרא"ש** (פסחים שם) ורוב הראשונים הבינו, שמותר לקדש אפילו לכתחילה על הלחם אם מעדיפים אותו, גם אם יש יין בעיר. במקרה זה, יש ליטול ידיים, לומר 'ויכולו', לברך המוציא (ואין הקידוש נחשב הפסק בין הנטילה לברכת המוציא), כמו כן במהלך הקידוש יש לאחוז בלחם, כשם שמחזיקים את כוס הקידוש אם מקדשים על היין.

את דברי הגמרא (קז ע"א) ממנה עולה שאסור להבדיל על הלחם ואם כן לכאורה כל שכן שיהיה אסור לקדש על הלחם (שהרי קידוש חמור מהבדלה) יישובו, שיש לחלק בין קידוש להבדלה. הקידוש קשור לסעודת שבת, לכן מותר לעשותו על הלחם השייך גם כן לסעודה. ההבדלה לעומת זאת נעשית רק כדי להוציא את השבת, ומשום כך אין להבדיל על הלחם. ובלשון **התוספות** (ד"ה מקדש):

"ואין להקשות לרשב"ם דהא משמע לקמן דאין מבדילין על הפת, ואם כן כל שכן דאין מקדשין על הפת דקידוש חמור מהבדלה. דאינה קשיא, דאיכא טעמא (= שיש טעם בדבר), דכיוון שמצווה לסעוד סעודת שבת שייך קידוש על הפת, אבל הבדלה אין ענינה אצל פת אלא דווקא על היין, דשייך בכל דבר הודאה ושירה."

ב. **רבינו תם** (תוספות שם) חלק וסבר שאין לקדש על הלחם כלל, וכפי שאין להבדיל עליו. את דברי הגמרא ממנה משמע שרוב קידוש על הלחם פירש, שאין הכוונה שהוא ממש קידוש על הלחם, אלא שכיוון שרצה לאכול מיד את הלחם לאחר הקידוש, היה נוטל ידיים קודם הקידוש, מקדש על היין, ואז מיד מברך המוציא על הלחם.

להלכה

א. להלכה **השולחן ערוך** (רעב, ט) פסק כדעת הרמב"ם, שאפשר לקדש על הלחם. מדבריו משמע שלכתחילה עדיף לחוש לשיטת רבינו תם, וכשיש יין בעיר יש לקדש עליו, וכן כתב בפירוש **הרמ"א** במקום. ב. **הביאור הלכה** (ד"ה ואם) הוסיף, שבמקרה בו המקדש אוהב יותר את הלחם, מותר לו לקדש עליו לכתחילה וכדעת הרמב"ם, ואין צורך להידחק לשתיה.

עם זאת יש להוסיף, שההיתר נהוג רק בקידוש הלילה, בו יש להזכיר את בריאת העולם ויציאת מצרים וניכר שמקדשים על הלחם. בקידוש היום לעומת זאת כפי שראינו בפתיחה יוצאים ידי חובה רק בברכת הגפן, ולכן אם יקדשו על הפת לא יהיה ניכר כלל שמקדשים את היום, שהרי ייתכן שהאוכל מברך על אכילת סעודה כבכל יום (ועיין הערה²).

קידוש או נטילת ידיים

נקודה נוספת היוצאת ממחלוקת הראשונים שראינו לעיל תהיה, האם יש ליטול ידיים לפני הקידוש או אחריו:

א. הגמרא במסכת פסחים (קו ע"א) כותבת, שניתן ליטול ידיים ולקדש על הלחם. כפי שראינו, מכאן לומדים רוב הראשונים שאפשר לקדש על הלחם. **רב עמרם** (מובא בטור רעא) ו**הרמב"ם** (כט, ט - י) למדו מכאן דין נוסף, כאשר מקדשים על היין נטילת ידיים צריכה להתבצע לאחר הקידוש על היין, כי אם תתבצע לפניו - הברכה על היין תפסיק בין הנטילה לברכת המוציא.

ראייה לדבריהם הביאו מדברי הגמרא בברכות (נא ע"ב) המביאה בשם בית הלל, שראשית מוזגים את היין לקידוש ורק אחר כך נוטלים ידיים, ואמנם הסברא של בית הלל להכריע כך נובעת מדיני טומאה וטהרה (וכפי שמבואר שם בסוגיה), אבל מכל מקום יש מעין ראייה שיש לקדש ורק ואחר כך ליטול ידיים. ובלשון הרמב"ם:

"היה מתאווה לפת יתר מן היין או שלא היה לו יין, הרי זה נוטל ידיו תחלה ומברך המוציא ומקדש ואחר כך בוצע ואוכל, ואין מבדילין על הפת אלא על הכוס. מי שנתכוין לקדש על היין בלילי שבת ושכח ונטל ידיו קודם שיקדש, הרי זה מקדש על הפת ואינו מקדש על היין אחר שנטל ידיו לסעודה."

ב. **הטור** (שם) הביא שמנהג **הרא"ש** היה קודם כל ליטול ידיים, ואחר כך לקדש. לפי שיטתו כתב הבית יוסף שצריך לדחוק ולומר, שהסיבה שהגמרא כותבת שאין לקדש לאחר נטילת ידיים היא לא בגלל שיש בכך בעיה עקרונית, אלא משום שיש חשש מהיסח הדעת, כאשר אדם מפסיק בין נטילת הידיים לברכת המוציא בקידוש, אך אם הוא מקפיד לא להסיח את דעתו - אין בכך בעיה.

להלכה

א. להלכה פסק **השולחן ערוך** (רעא, יב) כדעת הרמב"ם, שיש לקדש ואחר כך ליטול ידיים, כיוון שכך דעת רוב הראשונים. ב. **הרמ"א** (שם) לעומת זאת כתב שהמנהג במדינתו קודם ליטול ידיים ואז לקדש, וכפי מנהגו של הרא"ש.

בפועל בארץ ישראל רבים מהאשכנזים עושים כדעת השולחן ערוך, ורק במקרה בו אדם נטל את ידיו בטעות לפני הקידוש, פסק **המשנה ברורה** (שם, סב), שבדיעבד יסמוך על שיטת הרמ"א, ויקדש על היין למרות שברכתו מהווה הפסק בין הנטילה להמוציא.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו³...

² לכאורה במקרה בו יש לאדם כוס יין אחת, עדיף שישמור אותה לקידוש היום, כיוון שבילילה הוא יכול לקדש על הלחם מה שאין כן ביום. אמנם למעשה **השולחן ערוך** (רעא, ג) פסק בכל זאת שעדיף לקדש בלילה על היין, גם אם לא יקדשו בעקבות כך ביום, כיוון שכבוד הלילה קודם לכבוד היום, ויש בקידוש על היין תוספת כבוד.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com